

Romportlová, Marta

Češi, Slováci a Maďaři na nové mapě Evropy 1918

In: *Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy*. Pospíšil, Ivo (editor). Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1998, pp. 77-85

ISBN 80-210-1742-2

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133234>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ČEŠI, SLOVÁCI A MAĎAŘI NA NOVÉ MAPĚ EVROPY 1918

Marta Romportlová (Brno)

Začlenění Slovenska do státního svazku ČSR bylo důležitou komponentou meziválečných vztahů ve střední Evropě a zdaleka se netýkalo jen Čechů a Slováků, případně jejich politických reprezentací. Rádi bychom v tomto příspěvku upozornili na několik aspektů tohoto problému, souvisejících s rozpadem zalitavské části habsburské monarchie.

Maďarský ministerský předseda Károlyi, aristokrat výrazně demokratické politické ražby, jehož vynesla do čela státu listopadová „chryzantémová revoluce“, ovlivněn nacionalistickými představami stejně jako veřejným míněním, byl ochoten vykládat si (podobně jako většina maďarské společnosti) Wilsonovy body o sebeurčení národů jako víceméně slučitelné se zachováním uherských hranic v jejich původní podobě. Navíc se domníval, že nemaďarské obyvatelstvo netouží po odluce.¹

Jeho národnostní politiku totiž spoluvytvářel Oszkár Jászi jako ministr pro národnosti. Před válkou byl perzekvován, když se snažil přesvědčit uherskou politiku, že pro další zdravý vývoj země je nezbytné přetvořit stát v národnostní federaci švýcarského typu. Károlyi sám považoval federaci s nejširší národnostní autonomií a demokratickým volebním právem za nejzazší možnou míru ústupků národnostem. Ve střetnutí s realitou ovšem tyto plány nezbytně podlehly.²

Na pozdravný telegram, který poslal Károlyi Slovenské národní radě a v němž 1. 11. vyjadřoval naději, že oba národy půjdou nadále společnou cestou, se mu dostalo odpovědi striktně

---

¹ Krofta, K.: Konec starého Uherska, Bratislava 1924, 40–42.

² Jászi, O.: A monarchia jövője. A dualizmus bukása es a Dunai Egyesült Államok, Budapest 1918.

odmítavé, stejně jako o něco později na Jásziho návrh „slovenského impéria“.³

Za daleko větší nebezpečí pro integritu země pokládal Károlyi jednání Rumunů, k nimž vyslal Jásziho osobně. Hned po revoluci se totiž v Aradu vytvořila z delegace sedmihradské Národní strany Rumunská národní rada, která si vzala za cíl převzít do rukou moc na celém uherském území obývaném Rumuny. Přestože ji budapeštská vláda ihned uznala za jediného oprávněného mluvčí Rumunů a slibovala dalekosáhlé ústupky, nedokázal ji pro setrvání v Maďarsku přesvědčit ani Jászi, byť rozšířil své plány o vizi sovětské republiky evropských národů.⁴

Na základě ustanovení padovského příměří vstoupila 3. 11. česká vojska na slovenské území a začala je obsazovat. Károlyi chtěl z taktických důvodů zachovat teritoriální status quo až do rozhodnutí mírové konference, jež doufal ovlivnit ve svůj prospěch. Přijal tedy tento fakt poměrně klidně, pouze vyslal 7. 11. do Prahy svého zástupce, aby tam vyjednával s Národním výborem o zastavení postupu. Pokus navázat spojení s vojenským zástupcem Dohody neuspěl pro zmatek na frontě. Károlyi na základě zpráv o tom, že podle příměří zůstane rakousko-uherské území ve správě místních úřadů pod kontrolou spojenců, a z faktu, že pro Uhry nebyla stanovena oficiální demarkační čára pro stažení vojsk, usuzoval, že jeho naděje jsou oprávněné. Český postup pak považoval za porušení státní svrchovanosti Maďarska.

Rozčarování přinesl 9. 11. nástup srbských vojsk pod vedením generála Francheta d' Esperey na jihu země, proti němuž byly veškeré protesty budapeštské vlády marné. Nevida zbylí, musel ministerský předseda odjet do Bělehradu jednat o podmínkách příměří. Neutralistický přístup Maďarska tam nebyl akceptován, přesto však podmínky příměří byly nakonec neočekávaně mírné, ač nezaručovaly neporušitelnost hranic. Jakkoli se vláda proti takovému příměří ohrazovala,⁵ po Clémenceauově zákazu jednat s ní o čemkoli jiném než o vojenských záležitostech, byla nucena je 13. 11. rukou Bély Lindera podepsat.

---

³ Tejchman, J.: Maďari ve válce a po válce. Praha 1937, 118 n.

⁴ Tamtéž.

⁵ Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, Politické zprávy Budapešť 1918, č. 7/18, 28. 11. 1918.

Národně osvobozenécké hnutí jižních Slovanů vrcholilo vytvořením Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a v jeho případě prokázala maďarská politika poměrně nejrealističtější přístup, i když se à la longue revizních nároků vůči Jugoslávii nevzdávala. Realismus plynul z nemožnosti popřít chorvatskou autonomii, revize pak směřovala později proti Bačce, Banátu a Vojvodině.

Nejasná formulace 17. článku bělehradského příměří, podle něž měla maďarská správa administrativně a vojensky pečovat o chod věcí na Slovensku do rozhodnutí mírové konference o definitivních hranicích nových států, způsobila, že na samém počátku existence ČSR a Maďarska se střetly zájmy obou zemí, nebrzděny mocenským rozhodnutím Dohody v zárodku, nýbrž až v důsledcích.

Nová státoprávní existence Slovenska se stala jedním z nejdůležitějších zdrojů motivace vzájemných vztahů československo-maďarských v meziválečném dvacetiletí. V první fázi, zhruba do poloviny roku 1919, a svým způsobem až do podpisu trianonské smlouvy, tedy v období snah odlišných maďarských režimů udržet integritu území z důvodů rovněž vzájemně rozrůzněných, šlo prakticky o uchování slovenského území jako komplexu v rámci Maďarska. Když se v myšlení maďarské společnosti alespoň částečně ujasnila skutečnost momentální irreversibility nového uspořádání střední Evropy, stala se vůdčím motivem maďarské politiky vůči ČSR otázka menšinová, její především teritoriální, ale i hospodářské, společenskopolitické a kulturní aspekty. Znovuzískání celého Slovenska se v „severním“ směru maďarské revizní politiky posléze stalo cílem nikoli už bezprostředním, jako bylo úsilí o jeho udržení, nýbrž až perspektivním, konečným.

In statu nascendi obou nových států byl vztah mezi nimi vyostřen na hranici konfliktu, záhy překročenou. Státoprávní začlenění Slovenska do svazku s českými zeměmi bylo sice 28. 10. a 30.10. provedeno, ale důsledky koncepční neujasněnosti slovenské otázky v české a slovenské politice⁶ spolu s dlouho pouze pasívně obranným charakterem národního hnutí slovenského⁷,

---

⁶ Opočenský, J.: Vznik národních států v říjnu 1919, Praha 1927, 227 n.

⁷ Galandauer, J.: Jak se slovenská otázka porozazovala do českého politického programu v období přípravy samostatného československého státu, Historický časopis 19, 1971, 177–197.

zejména jeho oficiální, i s Budapeští zkontaktované reprezentace, však spoluvytvářely podmínky pro to, aby maďarská vláda ze zcela konkrétních důvodů mylně usuzovala na ne-li oprávněnost, tedy rozhodně na reálnost svého požadavku zachovat „Horní zemi“ v novém maďarském státě. Mocenskoprávní poměry na Slovensku byly i po martinské deklaraci nejasné.⁸

Živelný revoluční pohyb zejména mezi rolnictvem měl i při své radikálnosti vždy místně omezený dosah. Vznikající národní rady se dílem hlásily k Národní radě martinské, větším dílem však uznávaly vládu budapeštskou. Ta měla i po vyhlášení ČSR pod svou kontrolou železnice, poštu a kromě Liptova dokonce i župní správu. Pokusy Milana Hodži dohodnout během budapeštských jednání o demarkaci i převzetí slovenské administrativy do rukou SNR, nebyly úspěšné. Typická byla i pražská reakce na ně — vůči jakýmkoli kontaktům s Budapeští se projevovala maximální nedůvěra. Situace se komplikovala i faktickým nedostatkem osob, schopným vyšší slovenské úřady převzít. Maďarská ozbrojená moc na Slovensku byla dokonce dost silná, aby odrazila i první pokusy vládních jednotek toto území obsadit. Pokus o ozbrojenou intervenci ke znovuzískání Slovenska Károlyiho vládě nepomohl, situace v listopadu 1918 však nebyla zdaleka jasná a jednoznačná. Károlyiho vláda vydala v tomto okamžiku proklamaci Lidové republiky, adresovanou všem nemaďarsky hovořícím národům (opět typická formulace, svázaná s tradičním myšlením maďarských vládnoucích vrstev, ještě ani na podzim 1918 se nemluví o „nemaďarských“ národech) a vyzývající ke spolupráci s novou lidovou vládou v Budapešti. V těch dnech se opět projevila vůči Maďarsku rozkolísanost politických postupů reprezentantů české a slovenské politiky, jejich nekoordinovanost a odlišnost. Milan Hodža se dostavil do Budapešti jako šéf likvidační komise, pověřený Slovenskou národní radou vyjednáváním o odsunu maďarských vojsk ze slovenského území. Přijel ovšem zároveň s vlastní koncepcí budoucích hranic Slovenska a začal rozhovory s Károlyim a zejména s Jászim. Jásziho projekt „Slovenského impéria“ jako federativní součásti Maďarska nedošel úspěchu, předpokládal zahrnutí pouze těch okresů, kde podle pověstných statistik z r. 1910

---

⁸ Toto téma je vysoce frekventováno zejména ve slovenské historiografii posledních třiceti let.

měli Slováci většinu. Hodžova představa navazovala na starší teorie „slovenského okolia“ a požadovala 37 slovenských okresů včetně Bratislavy a Košic. Provizorní dohoda, která odkazovala na definitivní rozhodnutí pařížské konference, však přesto poskytl Károlyimu výhodný protiargument proti náročnějším pařížským požadavkům Benešovým. Určovala totiž za hranici čáru Devín, Pezinok, Sereď, Nové Zámky, Vráble, Kozárovce, Lučenec, Smolník, dolinou Gelnice k Mergecanům a údolím Hornádu k jižním hranicím Šariše a Zemplína na Trebišov, přes Sobrance k Humennému a na sever dolinou Laborce k polské hranici.⁹

Hodžova akce, motivovaná kromě snah o stanovení hranic jistě i zájmem SNR v Martině pokusit se jednat nezávisle, se setkala s ostrým nesouhlasem v Praze a ještě více ji kritizoval Beneš z Paříže. Jak v pozdějším memorandovém vypracování z února 1919, tak již na sklonku r. 1918 držel totiž Beneš představu o nutnosti zajistit Československu v Evropě postavení dunajského státu.¹⁰ Už 28. 11. vybízel z Paříže pražskou vládu k obsazení slovenského území.¹¹ Pražská vláda spolu s některými politiky slovenskými tento názor sdílela¹² a rozhodla se prozatímní neúspěchy přivtělování východních území překonat administrativně i vojensky. 3. prosince 1918 vyrozuměly dohodové mocnosti čs. vládu, že je oprávněna slovenské území obsadit. Po vojenských a diplomatických akcích byla nakonec maďarská hranice upravena tzv. první Vyxovou nótou z 24. prosince. Vzniklé provizorium, už bez Slovenska a části rumunského území — nikoli tedy Uhry bez Charvátska-Slavonska, jak předpokládala většina maďarské společnosti — mělo být podkladem

---

⁹ Hodža, M.: Slovenský rozchod s Maďarmi, Bratislava 1929. Peroutka, F.: Budování státu. Československá politika v letech popřevratových I.-III., Praha 1934.

¹⁰ Kramář psal o tom např. Benešovi do Paříže: „Trpíme úžasné prestižem na Slovensku, když nás Maďari vyhánějí, a nemáme bohužel dost moci, abychom tomu zabránili.“ Z materiálu minsterstva zahraničí citováno podle Klimko, J.: Úprava jižních hranic Slovenska po vzniku ČSR, Právněhistorické studie 18, 1974, 39–53, s. 47.

¹¹ Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce II, Praha 1928, 517 n.

¹² Pestí Hírlap 24.11.1918, srv. Houdek, F.: Vznik hranic Slovenska, Bratislava 1931, 214, dále Klimko, J.: Úprava..., 47.

pro jednání mírové konference.¹³ Demarkační čáru tvořil Dunaj od toku Moravy po ústí Ipľu, potom řeka Ipel, dále šla čára přímo až po ústí řeky Uh, řekou Uh až k Užockému průsmyku.¹⁴ Její obsazení jednotkami italských legií a českých a slovenských dobrovolníků bylo dokončeno prakticky do konce ledna 1919. Spolu s postupným dosazování Slováků do vyšší administrativy a po krystalizaci poměrů v zákonodárné a správní sféře¹⁵ si tak československá vláda upevňovala pozici pro předpokládaná mírová jednání, ale převahy v některých částech Slovenska nabývala jen s obtížemi.

Vliv maďarského a zejména maďaronského živlu v hospodářském, společenském a kulturním životě Slovenska byl v důsledku předchozí maďarizace velmi silný. V názoru nejednotné byly nejen vyšší vrstvy, nýbrž i proletariát. Maďarské dělnictvo, organizované v sociální demokracii, podporovalo Károlyiho vládu a souhlasilo s požadavkem integrity. Budapeštská Hornouherská sociální demokracie měla veliký vliv zejména na východním Slovensku.

Byť přívrženci integrity v nejširším měřítku představovali proti stoupencům nového československého státu menšinu, komplikovalo situaci jejich dominantní mocenské postavení. Pražská vláda zvolila cestu vojenského obsazování území. Sabotáže maďarské správy, která na Károlyiho výzvu složila přísahu věrnosti budapeštské vládě, a tvrdé hospodářské podmínky první mírové zimy nahrávaly v atmosféře sociálních nepokojů maďarské šovinistické propagandě. Už například sama skutečnost, že pražská vláda byla k zabezpečení zásobování nucena používat vojenských rekvizic, jež ani za války uherské území nepostihovaly v důsledku emancipovaného hospodářství a nyní přinášely těžkou újmu početným vrstvám slovenského obyvatelstva — budila záporné reakce vůči novému státu. Budapešť vystupňovala protičeskoslovenské výpady a hmotně i morálně podporovala a často řídila dezintegrační pokusy, k nimž docházelo na

---

13 Beneš, E.: Světová..., 517 n. Korespondence o Slovensku mezi Benešem, Kramářem, Károlyim, Hodžou a pověřencem Dohody plk. Vyxem.

14 Peroutka, F.: Budování..., II/2, 1003–4, text Benešova memoranda.

15 „...hledte via facti bez rámusu tyto krajiny obsadit, jakmile přijde naše vojsko. Zde rozhoduje fait accompli, provedený bez hluku boje, a ovládnutí situace. Právo nám nyní k tomu dali...“. Beneš, E.: Světová válka..., III, 523.

východě Slovenska.¹⁶ Východoslovenská národní rada v čele s budapeštským exponentem Viktorem Dvortsákem proklamovala odlišnost obyvatel tohoto území od ostatních Slováků a jejich integrální a autonomní příslušnosti do svazku s Maďarskem. Po neúspěchu této taktiky mezi obyvatelstvem vznesla požadavek statutu nezávislé Slovenské lidové republiky, dokonce i vyhlášené 11. 12. 1918 v Košicích, s předpokládaným hlavním městem Prešovem. Takto daleko jdoucí úsilí separatistů se setkalo zase už s nesouhlasem maďarské vlády, jež přece jen dospěla alespoň k úsudku, že „slovenská otázka není už maďarskou otázkou, ale stala se mezinárodní, a proto maďarská vláda nemůže v této otázce jednoznačně rozhodnout, neboť takové rozhodnutí skrývá v sobě nedozírné zárodky komplikací mezinárodního a vojenského charakteru.“¹⁷ Národnostní různorodost východního Slovenska přinášela ještě další komplikace — o autonomii se pokusila usilovat i spišská německá menšina (9. 11. 1918 vyhlášení nezávislé Spišské republiky), ovšem už o dva dny později se většina německých obyvatel přihlásila pod svrchovanost SNR.

Obyvatelstvo ukrajinské se diferencovalo zhruba na část, jež se snažila připojit k sovětské Ukrajině (Ruská národní rada, založená 8. 11. ve Staré Ľubovni) a část, která stála o setrvání v Maďarsku (Lidová rada uherských Rusínů, 9. 12. Užhorod). Stejně jako Slovenská národní rada se i Károlyiho vláda snažila získat Ukrajince slibem autonomie, dokonce i její konkrétní proklamaci v X. zákonném článku z 22. 12. 1918, převážil však vliv československý a zejména rozhodnutí mírové konference, když se snahy o Velkou Ukrajinu ukázaly marnými (Nikoli bez vlivu ukrajinsko-rusínské emigrace v USA, která se orientovala na ČSR jako na „menší zlo“. Dokonce i část Ukrajinců-Rusínů na sever od Karpat se pokoušela o příklon a připojení východohaličských území k ČSR, protože chtěli uniknout začlenění do Polska.) Oblast byla dočasně přiřčena Československu jako autonomní území, poněvadž takovýmto způsobem ČSR výhodně hraničila s profrancouzským spojencem-Rumunskem a zároveň se tak položila i hráz bezprostřednímu kontaktu tehdy revoluč-

16 Srv. např. výrok V. Šrobára „...kto prvej položí ruku na Slovensko, ten ho získa trvale...“. Šrobár, V.: *Oslobodené Slovensko*, Praha 1928, 211.

17 Archiv ministerstva zahraničí ČR, Politické zprávy Budapešť 1918, č. 8.

ního Maďarska a sovětského Ruska.¹⁸ Ústava Československé republiky z 29. 2. 1920 hovoří o této oblasti jako o nedílné součásti státu na základě dobrovolného připojení jihozápadních Rusínů podle smlouvy mezi hlavními a přidruženými mocnostmi a Československem podepsané 10. 9. 1919 v Saint-Germain o samosprávném území, jež má být nadáno nejširší autonomií, slučitelnou s jednotností RČS. Byl jí přiznán vlastní autonomní sněm, příslušný usnášet se ve věcech jazykových, vyučovacích a náboženských, v otázkách místní správy, jakož i ve všech jiných věcech, které by mu přidělily zákony Československé republiky. Praktické provádění této politiky, způsob, jakým československý stát o toto území pečoval, zavdával často oprávněné příčiny k nespokojenosti obyvatelstva, jichž ovšem Maďarsko v průběhu meziválečných let stále více využívalo nikoli snad ku prospěchu tohoto území, nýbrž výlučně k jeho znovuziskávání pod svou nadvládou, jež se na stavu země neblaze projevovala po celé období před první světovou válkou.

Existence autonomizujících útvarů skončila s příchodem československých vojsk, ale jejich představitelé s přívrženci se stali platnou základnou irredenty a součástí revizního tažení horthyovského Maďarska proti ČSR.

Už v únoru 1919 označil Beneš v souhrnném memorandu demarkační čáru mezi ČSR a Maďarskem za nevyhovující. Jednání o tomto problému a jeho výsledky nejsou zachyceny v žádném materiálu mírové konference,¹⁹ nicméně „postupem na druhou demarkační čáru“ zdůvodňovala čs. politika vojenskou intervenci proti republice rad. Při návrzích na slovenské hranice nebylo možno uplatňovat žádný historický princip, evidentní přírodní hranici představoval až horský pás na severu území, jehož respektování by bylo bývalo téměř anulovalo výsledky celého slovenského emancipačního hnutí. Ke slovu se tedy dostaly důvody povýtce strategické, politické a ekonomické. Způsobily, že navržená hranice ponechávala v Československu poměrně značný počet obyvatelstva maďarské národnosti, i když ovšem nezanedbatelná slovenská menšina i tak zůstala v Maďarsku. Většinu svých požadavků dokázali čs. představitelé na mírové konferenci

---

¹⁸ Klimko, J.: Úprava..., 50.

¹⁹ Urbanová, K.: Vznik Ministerstva pro správu Slovenska, Historický časopis 19, 1971. 199–221.

prosadit, poněvadž neodporovaly francouzským hegemonistickým plánům, naopak je proti anglosaským integračním představám podporovaly. Pokud došlo k nesrovnalostem, jako v případě absurdního požadavku na koridor s Jugoslávií, dokázaly je velmoci smést z pořadu jednání bez velkých debat.²⁰

---

²⁰ Představa koridoru ostatně vznikla v pražském prostředí zvláště národně demokratických nacionalistů, formulována v první době nerealistického posuzování čs. šancí a vlivů.